

POSKUS REKONSTRUKCIJE »CIBORIJA SVETEGA NAZARIJA« V SREDNJEVEŠKI STOLNICI MARIJINEGA VNEBOVZETJA V KOPRU

Jure VUGA
Kvedrova 16, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: jurevug@yahoo.com

IZVLEČEK

Članek odpira obsežno diskusijo o obstoju ciborija v srednjeveški stolnici Marijinega vnebovzetja v Kopru in osvetljuje nova dognanja v prid tej tezi. Obstoj ciborija so zagovarjali že Antonio Alisi (1932) in Wolfgang Wolters (1976), vendar so v zadnjih letih med raziskovalci prevladale domneve, da fragmenti arhivoltov, ki jih hrani Pokrajinski muzej v Kopru niso bili del ciborija, temveč drugega spomenika. Z analizo materialnih ostankov in naslonom na arhivske vire, ki jih je leta 2007 objavila Helena Seražin, smo prispevali obsežno argumentacijo, ki z zavračanjem drugih teorij skuša neovrgljivo utemeljiti obstoj ciborija beneškega tipa v srednjeveški koprski stolnici. Predstava, da je pozlačen gotski kamniti baldahin stal nad oltarjem svetega Nazarija v koprski stolnici, je večinski strokovni in laični javnosti tuja, zato smo na podlagi primerjav s ciborijema v Poreču in Zadru ponudili tudi idejno grafično rekonstrukcijo spomenika.

Ključne besede: Stolnica Marijinega vnebovzetja v Kopru, gotski ciborij, beneška gotika, koprška škofija, škof Lodovico (Alvise) Morosini (1364–1390), Andriolo de Sanctis (Andriolo de Santi), beneška kiparska delavnica »sledilcev mojstra 'Enrica'«

AN ATTEMPT OF RECONSTRUCTION OF THE CIBORIUM OF SAINT NAZARIUS IN THE MIEVEAL CATHEDRAL OF THE ASSUMPTION IN KOPER

ABSTRACT

The article opens an extensive discussion on the existence of a ciborium in the medieval Cathedral of the Assumption in Koper, and sheds light on new findings in favour of this thesis. The existence of the ciborium has already been advocated by Antonio Alisi (1932) and Wolfgang Wolters (1976). In recent years scholars assumed that fragments of the arches, kept by the Koper Regional Museum, were rather part of another monument. By analysing material remains and relying on archival sources published by Helena Seražin in 2007, we contributed extensive argumentation, which, by rejecting other theories, wishes to testify the existence of the Venetian-type ciborium in the medieval Koper cathedral. The idea that a gilded gothic stone canopy stood over the main altar of the Cathedral of Koper is foreign to the majority of professional and lay public, therefore we offered a conceptual graphic reconstruction of the monument on the basis of comparisons with the ciborium in Poreč and Zadar.

Keywords: Cathedral of the Assumption of the Virgin Mary in Koper, Gothic ciborium, Venetian Gothic, Koper bishopric, bishop Lodovico (Alvise) Morosini (1364–1390), Andriolo de Sanctis (Andriolo de Santi), Venetian stonemasons »followers of 'Enrico'«

Obstoj koprškega ciborija ostaja kontroverzna tema. Njegovo prisotnost v srednjeveški katedrali so postulirali avtorji kot so Antonio Alisi (1932), Wolfgang Wolters (1976), Igor Fisković (1977), Gabriella Serdi (1988), Maria Walcher (1998) in Helena Seražin (2007). Medtem, ko so Edvilijo Gardina (2000, 2019), Alessandro Quinzi (2006) in eminentni medievalist Guido Tigler (2012) zanikali obstoj ciborija in njegove domnevne ostanke (fragmente arhivoltov in fiale) pripisali drugim objektom (loži pred fasado koprške stolnice, portalom stolnice, korni pregraji in štirim neodvisnim visečim nagrobnikom) in tako dosegli, da se zdi predstava o koprškem ciboriju presežena. Omenjena naziranja smo podrobno analizirali in poskušali ovreči.

Moja hipoteza je, da arhivski viri (zapis neznanega kronista iz sredine 18. stoletja), ki jih je leta 2007 objavila Helena Seražin in so bili raziskovalcem dotlej neznan, pričajo o odstranitvi gotskega ciborija, ki je sledila radikalni barokizaciji koprške stolnice, kakor je pravilno ugotovila omenjena avtorica. Fokus njene raziskave je bil opus baročnega arhitekta Giorgia Massarija (1687–1766), zato je pomenljivo razkritje omenila zgolj v opombi (Seražin, 2007, 146, op. 801) in mu odtlej nihče ni posvetil večje pozornosti. Žal se nam med ohranjenim gradivom ni posrečilo izslediti pertinentnih marmornih stebrov omenjene strukture, ki so najverjetneje bili prodani kmalu po demontaži. Prvič objavljamo fotografijo segmenta loka nekdanjega ciborija z dobro ohranjeno pozlato, ki je bil najden leta 2007 med deli ob prenovi Foresterije in se nahaja v depojih Pokrajinskega muzeja v Kopru. Poskušali smo določiti najverjetnejši čas nastanka ciborija in njegovega naročnika ter ga primerjati s sorodnimi objekti na jadranski obali, zaradi česar je pričujoči članek najboljše študija o obravnavanem spomeniku v zadnjem času. Na podlagi stilnih sorodnosti z ohranjenimi srednjeveškimi ciboriji beneškega tipa smo prvič ponudili tudi hipotetično grafično rekonstrukcijo omenjene strukture.

Nadejamo se, da se bo odslej tudi v poljudnoznanstveni literaturi in v zavesti krajanov utrdila predstava o ciboriju, ki je kronal oltar stolnice s patronovim sarkofagom in bil pomemben element lokalne identitete. Z upanjem, da bi Koprčani in Slovenci kot narod bolj srčno za svojega sprejeli koprškega zavetnika svetega Nazarija (ob pričakovanju praznovanja 1500 obletnice omembe koprške škofije leta 524), pospremljamo sledeči sežetek dognanj, ne z željo po senzacionalnih

odzivih, temveč kot pričevanje o evropsko primerljivi umetnostni in kulturni dediščini našega mesta, na katero smo lahko kot skrbni dediči upravičeno ponosni.

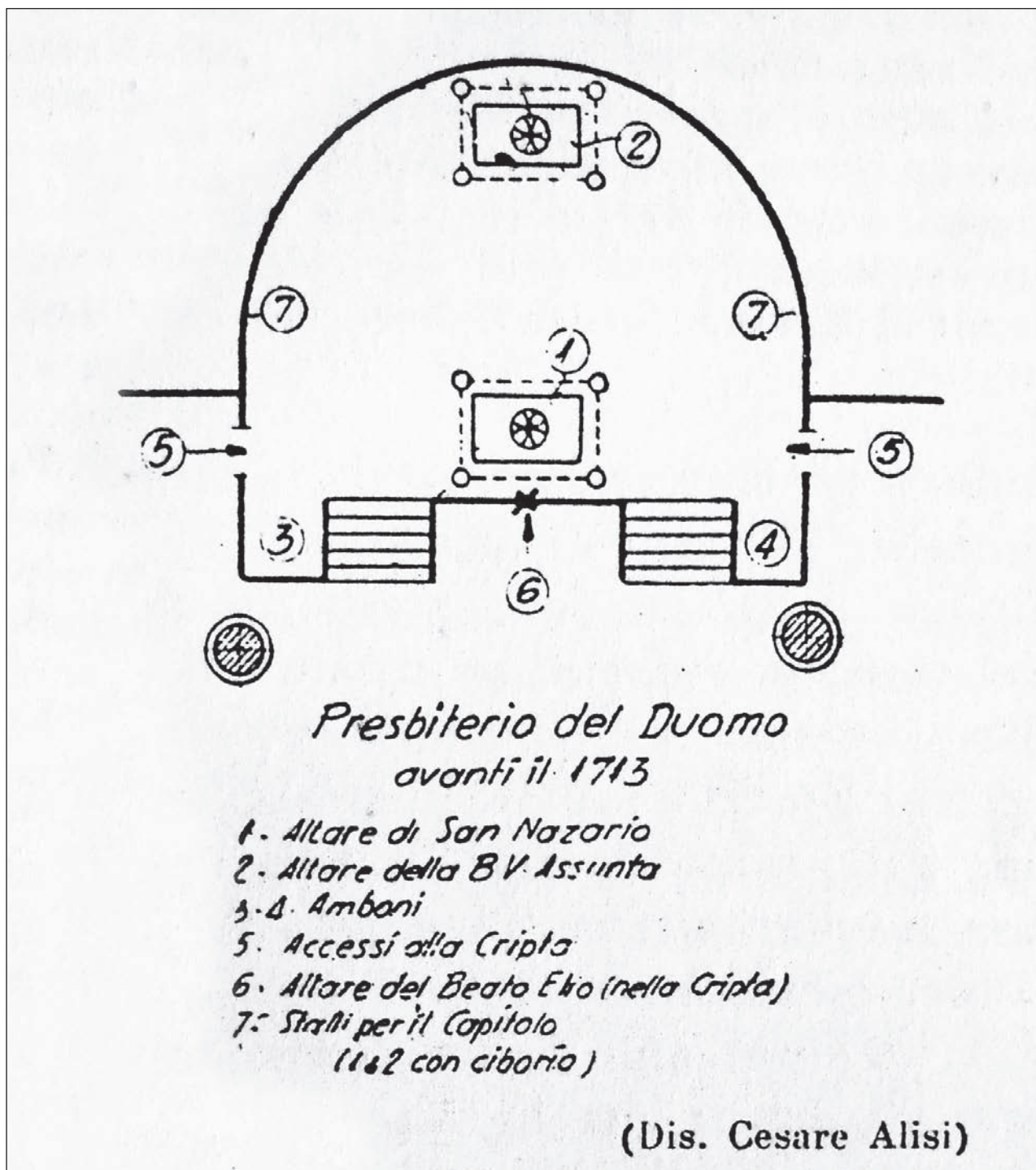
Kamniti baldahin je bil razpet nad oltarjem, posvečenim svetemu Nazariju v središču prezbiterija (nad omenjenim oltarjem je stal sarkofag svetega Nazarija, ki je sprva zavzemal položaj »ancone« ali oltarne table (Alisi, 1932, 29). Medtem, ko je bil glavni oltar, posvečen Marijinemu vnebovzetju, prislonjen ob steno romanske apside (Alisi, 1932, 25).

Omenjena stopnjevana struktura oltarja, sarkofaga in baldahina je kompozicijsko kompleksna, zaradi česar nezaupanje nekaterih raziskovalcev do te hipoteze ni povsem neosnovano.¹ Predvidevamo, da je *Serenissimi* predan škof Lodovico Morosini (1364–1390) zaslužen za predelavo kora romanske bazilike Marijinega vnebovzetja v Kopru. Z emulacijo tipologije beneškega ciborija po zgledu bazilike svetega Marka je želel simbolno zapečatiti hegemonijo Dominante in »venecijanizirati« uporni Koper, ki se je leta 1348 v oboroženi vstaji dvignil zoper tuje gospodarje. Za razliko od Poreča in Zadra je Koper obliko beneškega ciborija zvesto posnemal tudi v arhitekturni plastiki s figurami štirih evangelistov.

Trije pisci iz 17. in 18. stoletja omenjajo spomenik v koprski stolnici, ki se zdi najbolj podoben prav ciboriju: prvi med njimi je koprski škof Francesco Zeno (1623–1680), drugi je škof Paolo Naldini (1632–1713), ki nam je zapustil temeljno delo *Cerkveni krajepis* ali *Corografia ecclesiastica*, tretji pa anonimni kronist iz sredine 18. stoletja. Vsi trije pisci so pri opisu izbrali besedo »tribuna« in ne »ciborij«. V besedilih sočasnih italijanskih baročnih avtorjev se enakovredno pojavljata oba termina, ki ohranjata specifičen pomen in se med seboj razlikujeta (torej nista rabljena kot sopomenki).² Terminološko nejasnost, ki so jo zagrešili omenjeni poročevalci, morda lahko pripišemo dejstvu, da je koprski ciborij stal nad kripto (torej nad »tribuno«) in je bil morda pogovorno izenačen s »tribuno«. Druga verjetnejša razlaga je, da je bil pomensko odprt izraz »tribuna« (ki lahko označuje raznotere strukture s stebri v notranjosti cerkve npr. povišan prezbiterij ali pevski kor), v beneškem kulturnem prostoru rabljen tudi kot nadomestni izraz za »baldahin«. Beseda ciborij v italijanščini označuje tudi tabernakelj na glavnem oltarju. Tudi iz tega razloga so se omenjeni pisci verjetno odločili za rabo besede »tribuna«, da bralci »baldahina« ne bi zamenjali s »tabernakljem«.

1 F. Semi je zapisal, da ne gre verjeti v obstoj baldahina nad oltarjem, saj podatek nima zgodovinske podlage. Dokumenti izpričujejo, da je bil leta 1643 nad Nazarijevim nagrobnikom postavljen »altare di tavole«. Zaradi česar zaključuje: »če bi obstajal ciborij, ne vem, če bi dovoljeval postavitev lesenega oltarja nad sarkofagom, glede na njegove domnevne skromne razsežnosti«. Naldinijev opis »tribune«, okrašene s pozlačenim listovjem, kvečjemu povezuje z dekoracijami, ki jih je leta 1579 izdelal Cristoforo Gusich (Semi, 1934, 24).

2 »*l'altar grande è rivolto verso la Tribuna, con Ciborio, e colonne di marmo, [...]»* (Descrizione di Roma Moderna, 1727, 630). »*In questa Tribuna, il cui pavimento è tutto di bel mosaico, v'era già il ciborio di marmo [...]»* In še: »*L altare [...] mostra esser lo stesso, che stava sotto il Ciborio, è isolato, ma in fondo della Tribuna»* (L'istoria della chiesa, 1716, 87).

Slika 1: Prezbiterij koprške stolnice Marijinega vnebovzetja pred baročno prenovo (Alisi, 1932, 25).

Slika 2: Ciborij v baziliki svetega Marka iz 13. stoletja. Vrhnji del ciborija krasijo vogalni kipi štirih evangelistov s knjigami in figura Kristusa v središču (Wikimedia Commons).

Slika 3: Ciborij v Evfrazijevi baziliki v Poreču iz leta 1277 (Wikimedia Commons).

Apostolski vizitator Agostino Valier je leta 1579 sumarično popisal vse oltarje v stolnici, vendar ciborija ne omenja (Lavrič, 1986, 61–63). V članku se opiram na neobjavljene zapise vizitacij koprškega škofa Francesca Zena, ki je med dvajsetletnim škofovanjem petkrat popisal inventar cerkva v koprski škofiji (omenjene dokumente hrani Archivio Storico Diocesano v Trstu). Zeno je v prvem in drugem vizitacijskem poročilu stolnice Marijinega vnebovzetja, ki sta nastala med letoma 1660–1662 in leta 1664, kar trikrat omenil »tribuno« oziroma »capello« s štirimi stebri iz marmorja, pod katero je bil (na petih stopnicah) postavljen sarkofag svetega Nazarija.

Et apperta l'Arca del Santo Nazario Protet.re et Vescovo di questa Città, la quale è situata nella

3 Sorodna je tudi navedba »Dill'Altare, Posto nella capella fatta a colone in cornu Euangelij m. stretta, et angusta« (BST, AVCp, 1660–1664, fol. 5), ki pa se verjetno nanaša na nek drugi stranski oltar s stebri (ozek in utesnjen, postavljen v levo stransko ladjo ali »cornù Evangelij«). Specifično besedno zvezo »in cornù Euangelij« je potrebno razumeti v kontekstu tradicionalnega poimenovanja dveh stranskih ladij bazilike, poimenovanih po dveh prižnicah (ambonih), s katerih so med mašo brali evangelije in pisma apostolov. Zapis »in cornù Evangelij« se nanaša na levo stran bazilikalne ladje (če gledamo iz glavnega vhoda proti prezbiteriju), medtem ko je bila desna stran poimenovana »in cornù Epistola«. Za pomoč pri razbiranju Zenovega rokopisa in terminološka pojasnila se zahvaljujem Mojci Marjani Kovač iz Piranskega Zavoda za varstvo kulturne dediščine.

capella o tribuna posta nel mezo dilla Chiesa« (BST, AVCp, 1660–1664, fol. 5 r).

Il quale è sotto una tribuna, o capella sostenuta da quatro colonne di marmo (BST, AVCp, 1660–1664, fol. 7).

Arca di S. Nazario quale è posta s^a [abreviacija za sopra] cinque scalini di marmo sotto la tribuna [nečitljivo, morda antica ?] di quattro colonne (BST, AVCp, 1660–1664, fol. 269).³

Tudi erudit Paolo Naldini je v delu *Corografia ecclesiastica* leta 1700 ciborij poimenoval z neprimernim izrazom »maestosa Tribuna, di pietre, di fogliami, ed oro

vagamente adorna« (Naldini, 1700, 49–50). Omenjeni »terminološki zdrs« ali nejasnost je preučevalcem stavbne zgodovine koprške stolnice povzročil nemalo preglavic.

Na stebre ciborija se domnevno nanaša tudi zapis v Kapiteljskem arhivu v Kopru, ki ga je objavila Helena Seražin (Seražin, 2007, 146).⁴ Štirje stebri so bili v drugi polovici 18. stoletja dokumentirani v koprski nadškofiji (»nell'ingresso del Arcivescovato«) in tudi ti so bili (podobno kot nekateri stebri in kapiteli glavne cerkvene ladje) naprodaj. Da bi jim določil gmotno vrednost, jih je ocenil specialist za oltarje (»altarista«),⁵ neki profesor Giuseppe de Pauli: »per simili al Professore Altarista Giuseppe de Pauli par sua Perizia in Filza 15. Gen.o. decoro delle 4 Collone esistenti nell'ingresso del Vescovato di ragion della Chiesa, e ricercate in vendita« (KAK [1787–1807], f. 21, 14. 3. 1804). Iz istih listin izvemo, da so dvanajst stebrov in šest kapitelov iz glavne ladje porušene bazilike prodali klarisam (Seražin, 2007, 140; KAK [1680–1741]).⁶ Tudi Tržaška Semeniška knjižnica hrani dokument kronista, ki je v času rušitve stare bazilike ob gradnji baročne stolnice (po letu 1740) popisal stebre s kapiteli domnevnega gotskega ciborija: »Colonne dell'antica Tribuna di S. Nazario della Catted.le« (Seražin, 2007, 146, opomba 801; BST, ADC, b. 271/2, f. 45).⁷ Omenjeni so štirje stebri s kapiteli (označenimi s tremi ščitki), ki so se nahajali na dvorišču škofijske palače in so jih nameravali prodati: »Che in uno de Capitelli delle Colonne dell'antica Tribuna di S. Nazario della Catted.le, che sono ancora nel Cortile del Vesc.to ui sono scolpite tre Arme piccole; quella di Mezzo rappresenta lo stemma di Mons.e. Loredano Vesc.o di Capod.a. nell'una da un lato ui è una Scala, nell'altra dell'altro lato una Croce« (BST, ADC, b. 271/2, f. 45). Zapis se verjetno nanaša na stebre ciborija z grbovnimi znamenji na kapitelih (grb družine Loredan s šestimi cvetovi, emblem lestve ali stopnic »scala«, ki morda sovpada z grbom plemiške hiše Gradenigo in križ – verjetno v funkciji krščanskega simbola in ne družinskega grba), ki so bili prodani skupaj s stebri glavne ladje in se niso ohranili. Na podlagi tega dokumenta, v katerem je anonimni pisec na enem izmed kapitelov prepoznal grb škofa Loredana, je H. Seražin sklepala, da je ciborij nastal v času delovanja omenjenega škofa, med leti 1390–1411 (Seražin, 2007, 146, op. 801). Ta okoliščina pa ne sovpada z datacijo podločij z reliefnimi upodobitvami svetnikov in prerokov, vzdanih v vzhodno

Slika 4: Ciborij v cerkvi svete Anastazije v Zadru iz leta 1322 (Foto: Jure Vuga).

steno lapidarija Pokrajinskega muzeja v Kopru, ki so, kot bomo kasneje obsežneje utemeljili, nastali do leta 1377, ko je bil ponovno posvečen glavni oltar.

Navedbo kronista, da je grb na enem izmed kapitelov pripadal škofu Giovanniju Loredanu (1390–1411), bi morda lahko upravičili s predpostavko, da je dal škof Loredan zamenjati enega izmed poškodovanih kapitelov že obstoječega ciborija ali dal preklesati starejši grb.⁸ Dva grba koprskih podestatov (Loredan in Gradenigo), ki sta v sredini 14. stoletja načelovala Kopru (pogojno

⁴ Helena Seražin ta podatek povezuje z gornjim delom fasade koprške stolnice oziroma na novo vzdanimi renesančnimi pilastri s kapiteli, za katere domneva, da so jih morda prinesli iz škofijske palače.

⁵ Zadolžitve »altarista« se pojavljajo tudi na drugih mestih v zapisih kapiteljskega arhiva, na primer leta 1806: »21 Xmbre all'Altarista a conto giornate della demolizione degli altari di S.Croce, e S.Rocco, e trasporto di quest'ultimo« (Cherini, 1994, 30).

⁶ V dokumentih o izgradnji baročne stolnice je tudi zapis, da so 26. 8. 1738 klarisam prodali 12 stebrov in šest kapitelov stare bazilike.

⁷ Dokument lahko glede na vsebino datiramo po letu 1740.

⁸ Tudi kapitele Lože v Kopru so morali večkrat popravljati in zamenjati, saj nekateri gotski kapiteli niso prenesli visoke obremenitve ob izgradnji prvega nadstropja v 17. stoletju. Opustošenje mesta leta 1380, ko so Genovežani vdrli v stolnico in jo izropali, bi lahko botrovalo takšnemu ukrepu.

Slika 5: Obstoječe stanje fragmentov dveh izmed štirih lokov nekdanjega ciborija, vzdanih v steno muzejskega lapidarija (Foto: Jure Vuga).

sovpadata z opisom grbovnih znamenj na kapitelih.⁹ Gedeone Pusterla je v delu *I Rettori di Egida Giustinopoli Capo d'Istria* iz leta 1891 zbral popoln seznam podestatov in kapitanov, iz katerega je razvidno, da je kmalu po zadužitvi vstaje upornih Koprčanov omenjeno funkcijo prevzel Benečan Marino Morosini (na oblasti v letih 1349–1350). Morosinija je nasledil Nicolo Loredan (1350–1351), leto za tem (1352) pa se je na čelo

mestne uprave povzpel Giovanni Gradenigo (imenovan Nasone), ki je kasneje postal beneški dož (Radossi, 2003, 298). Grb, ki ga omenja kronist, bi lahko pripadal podestatu Nicoloju Loredanu (1350–1351), ki je dal umestiti sarkofag svetega Nazarija v prezbiterij stolnice in morda že načrtoval postavitev ciborija s štirimi sočasno importiranimi marmornimi stebri.¹⁰ Francesco Zeno je nedvoumno zapisal, da so bili stebri »tribune« iz

⁹ Grb, ki ga je v 18. stoletju na kapitelu prepoznal očitivec in ga pripisal škofu Loredanu, nemara kvečjemu sovpada s podestatom Nicolojem Loredanom (1350–1351). Pisec omenja tudi grb s stopnicami, ki bi lahko ustrezale grbu podestata Giovannija Gradeniga (1352), v katerem stopnice »gradini« zavzemajo funkcijo »govorečega grba«, ki namiguje na družinski priimek. Znamenje križa je morda potrebno razumeti kot krščanski simbol, saj med podestati v drugi polovici 14. stoletja ni zaslediti ustreznih grbovnih znamenj. Omenjeni kronist je zapisal, da se na kapitelih nahajajo trije ščitki »tre Arme piccole«. Sredinski grb naj bi pripadal koprskemu škofu Loredanu (*quella di Mezzo rappresenta lo stemma di Mons.e. Loredano Vesc.o di Capod.a*). Pisec ni poimenoval patricijskih družin, katerima pripadata druga dva manjša grba ali ščitka, zaznamovana s podobo stopnic ali lestve (*una Scala*) in križa (*una Croce*), ki sta postavljena »vsak na svoji strani«, morda torej na dveh ločenih kapitelih (*nell'una da un lato... e nell'altra dell'altro lato*). Med grbovnimi znamenji podestatov, ki so se zvrstili v drugi polovici 14. stoletja, ni najti sorodnosti z grboma »stopnišča« ali »lestve« in »križa«. V tem času so prevzeli dolžnosti in časti podestata Marin Venier 1364, Pantaleone Barbo in Nicolò Zeno 1365, Marco Quirini 1366, Zuan Morosini 1374, Andrea Erizzo 1375, Pietro da Canal 1376, Francesco Loredan 1377, Nicolò da Spilimbergo 1380 (Pusterla, 1891, 10).

¹⁰ Na ozki kamniti plošči, ki je zagozdena med sarkofagom svetega Nazarija in steno, ob katero je ta prislonjen, sta še danes vidna grba Morosinijev in Loredanov. Večina poznavalcev privzema, da grba pripadata škofoma Alviseju Morosiniju (1364–1390) in Giovanniju Loredanu (1390–1411), ki je dal obnoviti stolnico po opustošenju s strani Genovežanov. Giovanni Radossi ugotavlja, da omenjena grba nimata tipičnih škofovskih konotacij, zaradi česar ni mogoče povsem zavrniti možnosti, da sta pripadala dvema sočasnim podestatom Marinu Morosiniju (imenovanemu el Bazedà, podestatu med leti 1349–1350) in Nicoloju Loredanu (1350–1351) (Radossi, 2003, 298).

marmorja. Po analogiji s stebri ciborijev v Zadru (višina približno 290 cm) in Poreču (višina približno 268 cm) lahko ocenimo, da so bili nekaj manj kot tri metre visoki in so bili po vsej verjetnosti prodani (skupaj s kapiteli), tako kot stebri iz glavne ladje, in se niso ohranili.¹¹ Zdi se manj verjetno, da so bili stebri in kapiteli ciborija izvedeni dobri dve desetletji pred arhivolti ciborija (z reliefi, datiranimi v sedemdeseta leta 14. stoletja), vendar te možnosti ni mogoče povsem izključiti.

Podobno kot v uvodu omenjeni avtorji bom tudi sam zagovarjal domnevo, da so bila štiri področja, ki jih hrani lapidarij Pokrajinskega muzeja v Kopru, in štiri fiale v baldahinskih nišah nad polstebri na fasadi koprške stolnice nekoč del oboka in kiparskega okrasa nekdanjega gotskega oltarnega baldahina.

Ostaja uganka, kako so mogli odlomki v področjih tako dolgo preživeti zunaj izvirnega konteksta. V muzej so prišli iz ankarenskega »*capitella*« ali »znamenja« (Gardina, 2000, 184). E. Gardina mi je pisno posredoval informacijo, da je inženir Petronio v 19. stoletju v svoji vili v Ankaranu zgradil kapelico z reliefi, ki jih je pripeljal iz dvorišča Pretorske palače. Razpon arhivolta lahko okvirno določimo na podlagi ostankov lokov v muzejskem lapidariju. Ker se nobeden izmed lokov ni ohranil v celoti, je ta podatek zgolj približen in znaša okoli tri metre, sam lok pa je bil okoli dva metra visok od nastavka kapitela do vrha arhivolta.

Ciborij, ki se je fragmentarno ohranil, lahko upravičeno imenujemo »ciborij svetega Nazarija«, saj podoba mestnega zavetnika zavzema privilegirano lego v enem od štirih sklepnikov ohranjenih področij in je zelo verjetno korespondiral s sarkofagom svetega Nazarija, ki se je nahajal pod njim. Ikonografski program ciborija tako (deloma) učinkuje kot likovna razširitev figurativne naracije na patronovem sarkofagu. Področja in fiale baldahina je verjetno izdelala delavnica, ki je delovala na širšem ozemlju Beneške republike v drugi polovici 14. stoletja, katere produkcija imitira dela Filippa Calendaria in Andriola de Sanctisa. Guido Tigler je beneške *lapicide* skušal identificirati z zasilnim imenom »*seguaci di 'Enrico'*«. Koprski ciborij je bil po vsej verjetnosti končan leta 1377 ob ponovni konsekraciji oltarja svetega Nazarija. Oltar v čast mestnega zavetnika in Svete trojice je bil po zadušitvi dveh oboroženih vstaj ponovno posvečen ob navzočnosti tržaškega, pičenskega in chioggianskega škofa 20. aprila 1377. To je bil čas škofovanja Lodovica (Alviseja) Morosinija (1364–1390)

Slika 6: Ena izmed štirih fial z evengalistom Luko in napisom S. LVCAS, ki je nekoč stala na vrhu ciborija koprške stolnice (Foto: Jure Vuga).

iz ugledne beneške družine Morosini (Radossi, 2003, 298).¹² Omenjena letnica lahko služi kot *terminus ante quem*, ko je ciborij že moral biti postavljen.¹³ Zadnje do-

11 Izmed kamnitih stebrov, ohranjenih v Kopru in njegovi okolici, nobeden docela ne ustreza parametrom višine (2,5 do 3 metre), forme in kvalitete kamna (marmor).

12 Morosinijev grb se nahaja na ozki marmorni plošči, ki zapolnjuje vrzel med hrbtno stranjo sarkofaga svetega Nazarija in steno ob katero je prislonjen. Lodovico (Alvise) Morosini je bil sprva župnik beneške cerkve San Pantaleone. V Koper je priplul iz Benetk in postal dušni pastir tukajšnje skupnosti v enem najbolj dramatičnih zgodovinskih trenutkov stopnjevanja napetosti med Benetkami in Genovo v chioggianski vojni med leti 1378–1381. Po zaključku škofovanja v Kopru leta 1390 je bil premeščen v grško Morejo, na škofovski sedež v Methoni (Modone).

13 Listina se (v prepisu) nahaja med zapuščino koprškega škofa Francesca Zena in je arhivirana v beneški knjižnici Marciani (pod signaturo It. VI, 171 b, 5981). V njej je opisan tudi položaj oltarja pod Nazarijevim sarkofagom: »*Ad honorem sanctissimae Trinitatis ac gloriosi Episcopi et confessoris B Nazarij huius vobis Protectoris et Patroni sub cuius ... bul... [nečitljivo, verjetno tabula] hoc altare est herectum et ornatum caelestis gloriae*« (Gardina, 2000, 113–114).

Slika 7: Kapitel s Petrom in Pavlom, 1369–1371, Bazilika v Ogleju, fotografija neznanega avtorja iz prve polovice 20. stoletja (hrani Civico Archivio Fotografico v Milanu, vir: <http://www.lombardiabeniculturali.it/fotografie/schede/IMM-3a010-0009475/>).

kumentirano naročilo delavnice, ki je po vsej verjetnosti izdelala tudi omenjeni koprski spomenik (in jo Tigler imenuje »nasledniki Enrica« ali »seguaci di 'Enrico'«), je nagrobnik doža Micheleja Morosinija (1308–1382) iz leta 1382 (Tigler, 2012, 117–118). Morda je prav koprski škof Alvisse Morosini priporočil omenjeno delavnico sorodniku Micheleju Morosiniju, ki je bil povišan v doža še le nekaj mesecev pred smrtjo.

Tako fiale na fasadi koprške stolnice kot odlomki iz področij, vzdani v steno lapidarija, so, kakor je opozorila že Gabriella Serdi, sorodni nekaterim upodobitvam svetnikov na kapitelih oglejske bazilike, ki so jih najverjetneje izklesala beneška kamnoseška »bottega« okoli leta 1370.

Naličja lokov v koprskem lapidariju so obrobljena z zobčastim frizom, ki mu sledijo bogato oblikovano stilizirano listje in posamični cvetovi na visokih pecljih, skoraj identičnih tistim na kapitelih v oglejski baziliki, ki so nastali med leti 1369–1371. G. Serdi je dodatno legitimacijo za to povezavo utemeljila s sklicevanjem na dokumente o obnovitvenih delih patriarhalne bazilike v Ogleju, ki sta jo podprla patriarh Marquard in duhovnik (»*mansionario prè*«) Zanetto da Giustinopoli med leti 1269–1371 (Serdi, 1988, 123–133). Omenjeni duhovnik Zanetto iz Kopra

Slika 8: Obroba arhivolta s stiliziranimi vegetabilnimi motivi (Foto: Jure Vuga).

je po vsej verjetnosti s svojim posredovanjem zagotovil stik med beneško delavnico, ki je delovala v oglejski baziliki, in koprsko škofijo, kjer so ravno snovali načrte za izdelavo (ali nemara dokončanje) ciborija, ki je nadkrival oltar svetega Nazarija. Leta 1377 so verjetno nastali tudi fragmenti kiparskih del iz cerkve Santa Maria in Acumine, ki jih hrani Mestni muzej v Riminiju in jih Guido Tigler povezuje z isto delavnico, ki naj bi izdelala tudi kiparsko opremo lokov koprškega ciborija s podobami svetnikov in prerokov v področjih. Močne stilistične povezave med sarkofagom svetega Nazarija in ostanki strukture, ki naj bi jo obdajala (ostanka balustrade v koprskem Pokrajinskem muzeju, področja v lapidariju muzeja, štiri fiale na fasadi stolnice ter skulpture in reliefi, vzdani v severno steno stolnice), je Tigler pojasnil z domnevo, da so *lapicidae* področij sprva sodelovali z umetnikom sarkofaga svetega Nazarija (ki ga povezuje z mojstrom Enricom, dokumentiranim v Benetkah). Enricovi sodelavci, ki so se kasneje osamosvojili, naj bi v Koper prišli iz Riminija (kjer se slogovno sorodna dela nahajajo v mestnem muzeju in izvirajo iz cerkve Santa Maria in Acumine), kot domneva omenjeni avtor »*preceduti dalla fama del loro maestro*«, ki je za koprsko stolnico že izdelal sarkofag mestnega zavetnika (Tigler, 2012, 107–118).¹⁴

Časovno je nastanek ciborija mogoče zamejiti v obdobje med uporom Koprčanov Serenissimi leta

¹⁴ Mojster Enrico, ki do zdaj ni imel pripisanih del, naj bi po Tiglerjevih ugotovitvah sodeloval s Filippom Calendariem na gradbišču Doževe palače in ga nasledil v vlogi glavnega izvajalca del kot »proto«. Področja in fiale iz koprškega muzeja Tigler primerja s fragmenti kiparskih del iz cerkve Santa Maria in Acumine iz leta 1377, danes v Mestnem muzeju v Riminiju: figura blagoslavljaljočega Kristusa v tondu iz visečega nagrobnika je zelo podobna tondu z Veronikinim prtom, vzdanim na južni fasadi koprške stolnice; prav tako sorodni se zdita skulpturi iz skupine Oznanjenja v Riminiju, ki spominjata na koprške fiale. V prispevku iz leta 2000 Tigler ugotavlja, da je koprski sarkofag stilno soroden sarkofagu blaženega Odorica Pordenonskega, ki ga je po letu 1331 izdelal Filippo de Santi in se nahaja v cerkvi Santa Maria del Carmine v Vidmu. Potrjena je tudi podobnost z nagrobnikom blaženega Bertranda iz Vidma. Wolters je prvi opozoril na sorodnost figure na koprskem sarkofagu z upodobitvijo zaprepadenega Noetovega sina v prizoru Noetove pijanosti na vogalnem reliefu Doževe palače, ki je nastala med leti 1341–1355 (Tigler, 2012, 107–118; Tigler, 2000, 160–168).

1348 in uničujočo vojno z Genovo leta 1380. Če upoštevamo datacijo podločij v lapidariju in fial na fasadi stolnice (za katere domnevamo, da so del iste strukture), lahko sklepamo, da je bil končan v sedemdesetih letih 14. stoletja, kar pa ne izključuje možnosti, da so se dela na ciboriju pričela že prej. Izdelavo sarkofaga svetega Nazarija je beneški senat naročil okoli leta 1350 pri delavnici Filippa Calendaria in ga dal poslati v Koper kot spravno darilo, ki je naznanjalo obete ponovnega zblizanja med Dominanto in upornim mestom (Tigler, 2000, 160–168).¹⁵

Ohranjeni so natanko štirje sklepni kamni, štiri podločja in štiri fiale z evangelisti v vogalni niši ter napisom v gotski majuskulni pisavi (predvidenih za pogled iz dveh strani). Vsi prihajajo izpod dleta istih kamnosekov, zato lahko upravičeno domnevamo, da so nekoč tvorili en sam monumentalni spomenik. Na podločjih in pročelju zavetnikovega sarkofaga sta upodobljena (tudi) koprski zavetnik proto-škof Nazarij in sveti papež Aleksander. Aleksander I. je bil šesti rimski *Pontifex*, ki je umrl mučeniške smrti leta 115 po Kr. Njegovi posmrtni ostanki so v neznanem času prispeli v Koper in so shranjeni v leseni skrinjici v istem sarkofagu poleg relikvij svetega Nazarija. Na podlagi izpričanih simbolnih povezav z »arco« svetega Nazarija se zdi provenienca podločij iz koprskе stolnice nesporna.¹⁶ Raziskovalci pa nikakor ne soglašajo, kakšna naj bi bila njihova prvotna namembnost.

Štiri ohranjene šilaste loke lahko hipotetično razporedimo na pet različnih načinov in posamezni avtorji so se izrekli v prid tej ali oni postavitvi. Možno jih je organizirati v obliki triločnega cerkvenega atrija ali lože, prislone ob fasado stolnice, z enim stranskim lokom, ki naj bi se odpiral proti mestni Loži; lahko so bili v funkciji gotskih arhivoltov štirih portalov stolnice; lahko so hipotetično stali štirje v ravni vrsti (v funkciji korne pregraje ali »tramezza«); lahko so tvorili obešene baldahine štirih samostojnih v stene vzdanih nagrobnikov; nenazadnje pa si jih lahko predstavljamo združene v pravokotno obočno shemo ciborija.

LOŽA PRED STOLNICO

Obstoj srednjeveške lope pred stolnico je dobro dokumentiran. Alisi je prvi objavil ohranjen dokument, ki ga je izdal mestni svet in v katerem je z dukalom 27. junija leta 1385 dož Antonio Venier priznal zahteve koprškega škofa in podestatu–kapitanu naročil naj uveljavi cerkvene pravice nad portikom, ki ga je medtem uzurpirala občina in dala v najem nekim trgovcem, ki so tam povzdignili lesene stojnice. Škof Lodovico Morosini (1364–1390) se je odločil razširiti cerkev in je iz Benetk poklical kamnoseke, ki so podrli star portik in ga obnovili z vključitvijo terena v cerkveni lasti (Alisi, 1932, 11).¹⁷ Nekoliko kasneje, leta 1435, v času škofa Francesca Biondija (1428–1448) je bil sprejet sklep o podaljšanju cerkve in deset let za tem (7. XI 1445) je bil v obnovljeni baziliki svečano posvečen glavni oltar. Po Dell Bellu je bila cerkev v tem času razširjena za približno dva metra proti severu in osem metrov proti zahodu (Del Bello, 1905, 251; Marković, 2000, 84). Atrij pred stolnico omenja tudi Naldini (Naldini, 1700, 19; Alisi, 1932, 13).¹⁸

Edivilijo Gardina je predpostavil, da ohranjena podločja izvirajo iz portika pred koprsko stolnico. Pročelje lože naj bi sestavljali trije loki, medtem ko naj bi se četrta arkada odpirala v smeri proti mestni Loži. Obstoječa fasada naj bi v svoji strukturi ohranjala spomin na prvotno ložo. Slepe arkade naj bi bile sprva odprte in so jih šele naknadno zazidali v času renesančne prezidave leta 1498 po naročilu škofa Giacoma Valaressa, katerega grb je vdelan v fasado. Obstoječi košarasti kapiteli s širokimi »jezičastimi« listi, značilnimi za izdelke beneške delavnice Bartolomea Bona, so sorodni stiliziranemu listju na grbu družine Verzi iz leta 1460, ki se nahaja v atriju Pokrajinskega muzeja (Gardina, 2000, 112–123).

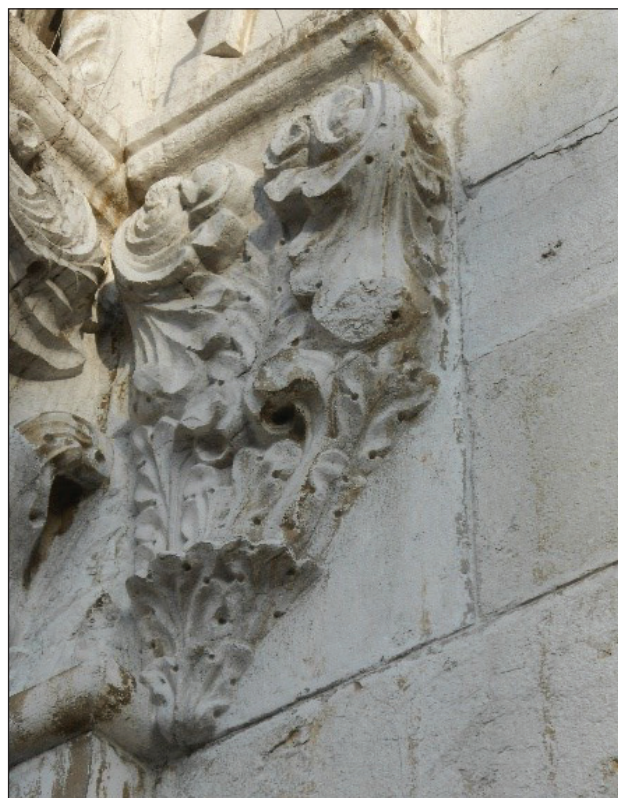
Na tem mestu opozarjamo na konstrukcijsko lastnost gotskega dela fasade koprskе stolnice, ki jo je večina razlagalcev njene stavbne geneze spregledala: polkapiteli v stilu »gotico fiorito«, oziroma konzole na katere so opirajo pete lokov, zavzemajo polovico kamnitega bloka, ki je s preostalim delom gradnika spet s steno v interkolumniju. Klesanec s konzolnim polkapitelom se nadaljuje v steni

15 Škof v tem času je bil Francesco Querini (1349–1363), vendar grba družine Querini (opredeljenega na sledeči način: »*D'oro, alla fascia d'azzurro, caricata di tre gigli del campo*«) ni mogoče identificirati z zgoraj opisanimi grbovnimi znamenji.

16 Kostni papeža in mučenca Aleksandra, so po obskurnih poteh v obskurnih časih – kot je za srednjeveške legende običajno – priromali v Justinopolis in bili skrbno shranjeni ob patronovih relikvijah. Poleg podobe papeža Aleksandra se v napisu imena pojavlja signatura »S.«, torej sveti, čeprav nam njegova svetniška dela niso bolje znana. Genovežani so s seboj odnesli relikvije obeh svetih mož, kar izpričuje korespondenca iz začetka 15. stoletja, preko katere si je takratni koprski škof Geremia Pola (1420–1424) prizadeval za vrnitev relikvij. Naslov listine, ki je zagotovila vračilo, je naslovljena *Restitutio Reliquiarum S. Nazarii Ep. Protectoris et S. Alexandri Pont. Per Archiepiscoporum Januensem Pileum de Marinis anno 1422*. Koprski akademik Nicolò Manzuoli prvi poroča o prenosu relikvij mestnih zaščitnikov iz Genove v Koper (Gardina, 2000, 115).

17 Težko je oceniti, kakšna škoda je nastala med požigom Kopr leta 1380 in kaj vse je bilo takrat uničeno. Napadalcı so v naskoku na stolnico pred vhodnimi vrati zanetili ogenj, da bi vlomili vanjo, tedaj je pogorela loža pred cerkvijo. Navajam Naldinijev opis požara pred vhodom v stolnico: »*Quindi incenerito l'Atrio del Duomo per facilitarne l'ingresso, indi rapirono il Sacro Corpo di Nazario, e tolto da altra Chiesa, anco quello del Santo Pontefice Alessandro*« (Naldini, 1700, 49).

18 »*A questa torre, che s'alzava in Isola (isolata), si concatenò molt'anni prima la chiesa con l'aggiunta fatale di tre archi per parte drizzati ai tempi di Francesco Biondi (1428 – 1448) nel sito medesimo dell'atrio antico, un secolo prima dall'armi Genovesi incenerito*« (Naldini, 1700, 19).

Slika 9 in 10: Košarasta polkapitela z gotskim listjem, vklesana v isti kamniti blok, ki spaja nosilni steber in steno (Foto: Jure Vuga).

pod arkadami, iz česar sklepamo, da med loki in steno nikoli ni bilo prehoda. Harmonično oblikovan spodnji del pročelja je torej nastal v isti gradbeni fazi v času obnove katedrale, zaključene s posvetitvijo leta 1445, ali kakor je na podlagi oblikovanja listnatih kapitelov predlagal Predrag Marković, v začetku šestdesetih let 15. stoletja (Marković, 2000, 83–102).¹⁹

Na teorijo o zazidanem, nekoč obokanem atriju, je leta 2000 pristal tudi Guido Tigler. Z omenjeno prenovo fasade sta Gardina in Tigler povezala tudi fiale štirih evangelistov, ki naj bi nekoč estetsko povzdigovale (romansko) cerkveno pročelje, kot na primer gotski tabernaklji na zaključku fasade beneške cerkve San Aponal ali tisti na fasadi prvotne gotske stolnice v Mantovi (obe omenjeni fasadni zasnovi pa sta predvidevali pet simetrično postavljenih tabernakljev na zaključku fasade, in ne štirih).

¹⁹ Če bi konec 15. stoletja prišlo do prezidave lože pred cerkvijo, bi morali lapicide korenito poseči v strukturo domnevne lože in zamenjati vse košaraste kapitele, saj je iz obstoječega stanja razvidno, da so polkapiteli z gotskim listjem vklesani v isti kamniti blok, ki nosilni steber spaja s steno (stanje je dobro razvidno iz narisa pročelja in fotografije kapitela (Diocesis, 2000, 113, 123). V kolikor so nove gotske kapitele dodali šele po naročilu Valaressa, ni jasno, na kaj se je opiral obstoječi arhivolt (na neke starejše kapitele, ki so jih morali torej prav tako odstraniti, da so vstavili današnje košaraste polkapitele, ki so »zlitii« s steno v interkolumniju?). Vtis harmonične zaokroženosti spodnjega dela fasade pa bi s stihijsko gradnjo in tolikšnimi prezidavami le težko dosegli.

²⁰ Lažja opečna gradnja se v Kopru redkeje pojavlja, predvsem v delu stavbne stene, ki stoji nad lesenimi konzolami ali barbakani. V dokumentih evidentirana srednjeveška loža ali atrij pred staro stolnico je morala imeti liho število interkolumnijev in verjetno leseno, na tramove oprto ostrešje. Če so stebre ali kamnite pilastre omenjene lože spenjali loki, so morali zagotavljati večjo nosilnost strešni konstrukciji, medtem ko se omenjena prefinjena kamnita področja ne zdijo primerna za to namembnost.

ARHIVOLTI PORTALOV

Alessandro Quinzi je štiri loka pripisal trem portalom na pročelju stolnice in stranskemu portalu, ki je gledal na krstilnico. Za loka z reliefnimi upodobitvami svetnikov in prerokov je predlagal provenienco iz štirih portalov stare stolnice, pri čemer naj bi bila tri področja vzdignjena v pročelje, tisto z Janezom Krstnikom v sklepniku pa naj bi pripadalo portalu iz severne fasade, ki se odpira na krstilnico (Quinzi, 2006, 181–188). Tigler je njegovo tezo zavrnil s premislekom, da širina področij ni kompatibilna s portali in da je prav tako malo verjetno naročilo štirih istih portalov (Tigler, 2012, 107–118). Ostanki področij se zdijo preozki in gracilni, da bi mogli podpirati nosilno kamnito steno.²⁰ Helena Seražin se je odločno izrekla proti hipotezi, da je bila prednja fasada kadarkoli zasnovana s tremi vhodnimi vrati, saj notranja razporeditev ladij ozi-

roma členitev glavne ladje s stebri ni omogočala takšne razporeditve (prvi stebel v stolnici bi namreč prekrival stranski portal) (Seražin, 2007, 149).²¹

KORNA PREGRAJA

Uredniki *Dioecesis Justinopolitana* so se glede provenience podločij nagibali k tezi o zazidanem starem portiku ali atriju iz leta 1385 (*Dioecesis* 2000, 184).²² V prispevku iz leta 2012 se G. Tigler upravičeno sprašuje, ali je zapisani nameri res sledila gradnja, ki ni dokumentirana do začetka 15. stoletja. Enoten izvor ohranjenih premeščenih arhitekturnih členov (tako fial, podločij, kot tudi kipov, vzdanih v fasadni plašč) v istem članku povezuje z domnevno korno pregrajo ali »tramezzom«, ki naj bi stal v glavni ladji stare bazilike (Tigler, 2012, 107–118). V beneškem prostoru so na vrhu stebrov korne pregraje navadno bili postavljeni kamniti arhitravi ali leseni tramovi (kakor je razvidno iz sorodnih ohranjenih struktur v baziliki svetega Marka in Santa Maria Assunta na Torcellu). Za postavitev korne pregraje bi kamnoseki potrebovali liho število gradbenih elementov. Manj verjetno se zdi, da se je izgubil en sklepnik in upravičeno lahko domnevamo, da omenjeni sestavni deli nikoli niso bili več kot štirje.

ŠTIRJE NEODVISNI NAGROBNIKI

Možna je tudi razporeditev lokov v štiri povsem ločene spomenike, na primer »viseče nagrobnike«, nadzidane s šilastoločno arkado. Edvilijo Gardina je v nedavno izdanem *Muzejskem vodniku* podal naziranje, da »gotski loki, vpeti v vzhodno steno lapidarija iz zadnjih desetletij 14. stoletja pripadajo t.i. »visečim nagrobnikom« iz samostanske cerkve Sv. Frančiška« (Gardina, 2019, 122). Ta rešitev se zdi manj spreje-

mljiva, saj so vsi reliefi nastali sočasno in so slogovno enotni. Rivalstvo med koprskimi patriciji ne bi dopuščalo, da se njihovi nagrobniki poenotijo v tolikšni meri, da med njimi ni opaznih razlik (kvečjemu imajo soroden ikonografski program). Naročilo omenjenih štirih lokov za namembnost »visečih nagrobnikov« bi torej prej impliciralo neke vrste razkošen družinski mavzolej (o katerem bi se gotovo ohranila pričevanja), kot pa štiri neodvisna in enakovredna naročila komitentov brez smisla za tradicionalno rodbinsko samoslavljenje (odsotnost slehernega grba!) in utišano težnjo po izražanju individualnosti.

CIBORIJ

V preteklosti zagovorniki predstave o gotskem ciboriju niso bili ne redki, ne negotovi in še zdaleč ne teoretsko nepodkovani; med njimi naj znova navedemo Antonia Alisija (1932) in Wolfganga Woltersa (1976), ki sta s ciborijem povezovala ostanke omenjenih reliefnih podločij. Tudi Igor Fisković (1977) je v oceni Woltersove knjige pristal na rekonstrukcijo baldahina in na zamisel o izvoru raznovrstnih odlomkov iz iste celote. V novejšem času pa so to možnost podprle tudi Gabriella Serdi (1988),²³ Maria Walcher (1998) in Helena Seražin (2007). Na podlagi arhivskega dokumenta, ki opisuje obstoj stebrov in kapitelov z znamenjem škofa Giovannija Loredana (1390–1411), je H. Seražin domneva, da je dal ciborij postaviti omenjeni koprski škof. S tem argumentom je izpodbijala Gardinovo predstavo, da naj bi kompozicija oltarja, nadkritega s »tribuno« imela renesančno podobo.²⁴

Ciborij v baziliki Svetega Marka je predvsem zavoljo simbolnega pomena dožve kapele in cerkve beneškega zavetnika kot konstitutivnega elementa manifestacije moči *Serenissime* zagotovil tipološki

21 Glede na neujemanje ladijskih osi z osmi stranskih dveh šilastih lokov fasade (načrt iz leta 1690) pa je tudi skoraj neverjetno, da bi bili vanju kdaj vzdani stranski portali cerkve (Seražin, 2007, 149).

22 Nemara gre omenjene loke – k temu se nagiba E. Gardina – poistovetiti s tremi zazidanimi loki stolničnega pročelja (četrti se je po vsej verjetnosti odpiral na levem boku, takoj za vogalom); ko so jih po letu 1423 zazidali, so zamenjali tudi kapitele z okrasnim listovjem v slogu Bartolomea Bona. (*Dioecesis*, 2000, 184).

23 Semeniška knjižnica v Trstu hrani načrt stolnice s konca 17. stoletja (BST, ADC, b.271/1). Podatek je prva objavila Gabriella Serdi (Serdi, 1988, 127–128). Ta načrt verjetno sovпада z načrtom za povečanje cerkve, naročenim leta 1690, ki je zabeležen v stolniški računski knjigi: »25. aprila tega leta je bilo nekemu protu Francescu iz Benetk za meritve, načrte in potne stroške izplačanih 121 lir« (Seražin, 2007, 135). Na tem načrtu je zarisano obstoječe stanje stare stolnice z dodanim načrtom novega baročnega kora, ki je viden spodaj v narisu in zgoraj v preseku. Novi načrt kora je predvideval tudi baročen baldahin nad oltarjem (po zgledu Berninijevega v Svetem Petru), kar nakazujejo štirje stebri, zarisani v sredini kora. Te stebre, kot je opozorila H. Seražin, ne smemo razumeti kot odslikavo starega obstoječega ciborija, saj so zarisane dimenzije prevelike, temveč kot predlog nove baročne strukture, ki pa nemara ohranja kontinuiteto s starim gotskim ciborijem.

24 Dekorativna obroba na zunanji strani gotskih lokov (vzdanih v lapidariju muzeja), ki sestoji iz zobčatega friza in stiliziranega listja, ustreza citiranemu opisu. Veliko bolj verjetno je, da je bil pozlačen in polihromiran gotski ciborij (na segmentu gotskega loka, ki je bil najden med obnovo Foresterije leta 2007 je dobro ohranjena pozlata) kot pa renesančna edikula, ki je od konca 15. stoletja obdajala sliko *Sacra conversatio* Vittoreja Carpaccia in je verjetno bila postavljena ob oltar svetega Roka. Koprski škof Francesco Zeno je v svoji vizitaciji nedvoumno zapisal, da se je leta 1660–1662 slika Vittoreja Carpaccia nahajala na oltarju svetega Roka. Glede na to, da renesančna edikula delavnice Lombardo ne more biti istovetna z opisom gotskega ciborija nad oltarjem svetega Nazarija (tribune ali kapele s stebri iz marmorja), tudi ni mogoče domnevati, da je bila leta 1516 (ali kadar koli kasneje) Carpacciova slika postavljena nad omenjeni oltar. Tovrstne interpretacije, ki smo jih slišali na simpoziju o Carpacciu leta 2016 torej odstopajo od omenjenih dokumentarnih virov. O oltarju svetega Roka je Zeno zapisal: »L'altare di S. Rocco con la sua Pala di pittura antica di Carpaccio e le figure in mezzo dilla Ma. Vergine à man distra di S. Rocco di S. Giuseppe di S. Ger.Mo. (Girolamo) et à man sinistra di S. Sebast.no S. Nazario, S. Giorgio.« Archivio Storico Diocesano di Trieste, Archivio della Diocesi di Capodistria, b. 40, »Episcopi Francisci Zeno. Tomus Quintus. Visitationes Generales Prima & secunda Ab Anno 1660 Usque ad 1664. E n° : i. c. fol. 6.

Slika 11: Andriolo de Santi, Nagrobnik Jacopa II da Carrara s Petrarcovim epitafom, Eremitani, Padova (Wikimedia Commons).

Slika 12: Andriolo de Santi, nagrobnik Ubertina da Carrara, Eremitani, Padova (Wikimedia Commons).

vzor za sorodne spomenike na območju Istre in Dalmacije. Kot je že bilo ugotovljeno, so naročniki, cerkveni dostojanstveniki in predstavniki beneške oblasti delovali kot promotor venecijanizacije novo osvojenih mest in njihovih katedral (Marinković & Marušić, 2016, 55). Emulacija ciborija svetega Marka v stolnicah v Kopru, Poreču in Zadru priča o intencah naročnikov po izražanju zaveznosti in politične pokornosti Dominanti.

Atiko baldahina je nekoč v nekaterih primerih dopolnjevala kiparska kompozicija Marije z angelom Oznanjenja (na primer v Zadru, Trogirju in v poznem quattrocentu tudi na ciboriju v korčulanski katedrali), medtem, ko je Koper ostal zvest beneškemu figuralnemu okrasu s skulpturami štirih evangelistov.²⁵ Po besedah S. Štefanca lahko »v Trogirju in drugje vidimo, da je bila v tem času upodobitev Oznanjenja, postavljena na vrh ciborija, del ikonografskega programa organizacije prezbiterija«. Tudi v Poreču je prizor Oznanjenja upodobljen v tehniki mozaika na pročelju ciborija v Evfrazijevi baziliki (Štefanac, 2012, 97–101, opomba 19). Poreški slikoviti baldahin, ki je nastal v času škofa Otona leta 1277, pod-

pirajo štirje stebri iz prokoneškega marmorja (Prelog, 1994). Ciborij v zadarski katedrali svete Anastazije (oziroma svete Stošije) kaže močan beneški vpliv in ga lahko datiramo v leto 1334. Arhitekturna zasnova temelji na ciboriju iz bazilike svetega Marka v Benetkah, vendar je predelan v gotskih formah. Izdelava je visoke kvalitete, posebej zanimivi so marmorni stebri, okrašeni z motivom geometrijskih vzorcev in kompozitni kapiteli antikizirajočih oblik. Tudi slednji ima zašiljene loke brez reliefnih polj. (Hilje, 2008, 188–191; glej Štefanac, 2012, 105, opomba 18). Zadarski muzej Stalna izložba crkvene umjetnosti v benediktinskem samostanu svete Marije hrani marmorno trecentistično Marijino figuro (iz prizora Oznanjenja) visoke kvalitete, ki je verjeno nastala sočasno ali kmalu po izoblikovanju omenjenega ciborija v stolnici Sv. Anastazije kot njegovo likovno in pomensko dopolnilo (Štefanac, 2012, 97–101).²⁶

Beneški ciborij je zaključen s skulpturami štirih evangelistov in Kristusovo figuro na prednji stranici. Enako namembnost so skoraj zanesljivo imele tudi fiale s štirimi evangelisti, danes vzdane na fasadi koprške stolnice. Vogalna niša s figuro apostola in napis, ki se

25 Oltarni baldahin v baziliki svetega Marka je sestavljen iz starejših alabastrnih stebrov (predlagane datacije nihajo med V.–VI. in XI.–XIII. stoletjem). Obokan je bil v prvi polovici 13. stoletja. Na stranici, ki gleda v smeri glavne ladje, se na vrhu beneškega baldahina nahaja Kristusov kip med skulpturama svetega Marka in svetega Janeza, na zadnji stranici pa sta še kipa svetega Mateja in apostola Luke iz 13. stoletja (Zuliani, 2015, 9–29).

26 Štefanac je za Marijino figuro z antikizirajoče občutenim obličjem predlagal prepričljivo atribucijo mojstru Mauru, ki se je podpisal s diktico »Mavrus me fecit« na sorodno oblikovano Marijino skulpturo iz ciborija v Trogirju. Omenjena zadarska plastika je bila odkrita pod zvonikom stolnice in jo je skupaj z izgubljenim angelom mogoče povezati z obstoječim ciborijem iz leta 1334 (Štefanac, 2012, 97–101).

Slika 13: Relief s svetim Filipom (ohranjena pozlata), Pokrajinski muzej Koper (Foto: Jure Vuga).

Slika 14: Ostenje loka s pozlato, najdeno ob prenovi Foresterije leta 2007, depoju Pokrajinskega muzeja Koper (Foto: Edvilijo Gardina).

vije prek dveh ploskev, privilegira vogalno postavitve z možnostjo pogleda iz dveh smeri, primerno pravokotnemu spomeniku kot je ciborij (in ne loži ali korni pregraji, pri kateri je predviden zgolj frontalen zorni kot). K isti monumentalni celoti verjetno lahko prištevamo tudi nekatere skulpture in reliefe, ki so bili vzdani v stene stolnice med baročno prenovo (Tigler, 2000, 179).²⁷ Med ohranjene ostanke ciborija morda lahko štejemo tudi tondo z Veronikinim prtom nad prvim portalom v južni steni stolnice, ki je delo iste delavnice. Guido Tigler je sorodno oblikovano Kristusovo glavo prepoznal v »cimasi« obešenega baldahina monumentalnega nagrobnika z blagoslavljajočim Odrašenikom iz Santa Maria in Acumine (Tigler, 2012, 115). Ekstrapolacija kopskega tonda iz cerkvene stene bi zmogla ponuditi nove uvide; morda bi se izkazalo, da je nekoč služil kot sklepni kamen, ki je spenjal obok v notranjosti ciborija.

Lahko domnevamo, da le-ta v večji meri ni bil poškodovan med napadom Genovežanov, saj ga omenjata škofa Francesco Zeno in Paolo Naldini. Fiale so

na sedanjo lokacijo po naši domnevi premestili v 18. stoletju ob demontaži kamnitega baldahina, ko je bil temeljito prezidan tudi gornji del fasade.²⁸ Omenjena ostenja lokov in tudi štiri fiale so zaznamovane z motivom školjčne. Omenjeni motiv, značilen za antično umetnost, v beneškem okolju zasledimo pri sarkofagih Ubertina in Jacopa II da Carrara, ki sta nastala v sredini 14. stoletja (prvi leta 1345, drugi pa leta 1351) in sta se nekoč nahajala v cerkvi svetega Avgušтина v Padovi, medtem ko sta danes vzdana v stene znotraj cerkve Eremitani v istem mestu.

Oba sarkofaga, postavljeni na konzole in nadzidani z zašiljenim gotskim lokom z reliefi svetnikov, so izdelale maestranze Andriola de Sanctisa (Andriolo de Santi). Na sarkofagih obeh Carrarskih vojvod se pojavljajo školjčne niše, obrobljene z dvema tordiranima stebričema ob straneh (in vogalne niše na robovih sarkofaga), v področju šilastega arhivolta pa kasetni motivi z vzorci rozet (po modelu antičnih stropnih kasetnih motivov), ki se izmenjujejo z reliefnimi figurami svetnikov s knjigami

²⁷ Bolj zagonetna ostaja umestitev reliefa z vstajenskim Kristusom, ki je bil verjetno del drugega spomenika, morda nagrobnika, kot je v katalogu *Diocesis Justinopolitana* predlagal Guido Tigler. Med ohranjenimi fragmenti je moja pozornost pritegnila skulptura Marije zavetnice s plaščem, vzdane nad stranski portal na severni cerkveni fasadi. Marijina krona je zaključena s cvetnim motivom, ki je identičen cvetovom na kroni Marije-orante na enem izmed štirih sklepnikov omenjenih področij. Ker je kopska stolnica posvečena Marijinemu vnebovzetju, morda ni neutemeljeno, da je bila figura Marije *Mater omnium* nekoč (po analogiji s figuro Kristusa na ciboriju v Benetkah) postavljena na vrh ciborija, v središnji legi med dvema fialama z apostoli. Možno je tudi, da je bilo to delo del drugega spomenika v stari stolnici, ki ga je izdelala ali dopolnila ista delavnica z uporabo sorodnih likovnih motivov. Marija zavetnica s plaščem je namreč v Benetkah pogosto povezana z bratovščino Misericordie.

²⁸ Malo verjetno se zdi, da bi fiale iz ciborija odstranili, ko je bil še v funkciji, zgolj zato, da bi zapolnili niše na fasadi stolnice. Morda so bile za niše na fasadi predvidene manjše plastike, ki niso bile izvedene.

Slika 15: Sklepnik s figuro Kristusa Pantokratorja, obdan z apostoli v školjčnih nišah in naličje loka s podobo golobice svetega Duha (Foto: Jure Vuga).

Slika 16: Sklepnik z upodobitvijo mestnega zavetnika z napisom SAN(c)TVS NAÇARI(us) je bržkone spenjal lok, ki je gledal proti apsidi (Foto: Jure Vuga).

in starozaveznih prerokov s svitki in avreolami. Frontalna stranica loka je obrobljena z zobčastim frizom in stiliziranim listjem, kar sovпада s stanjem na obravnanih lokih v koprskem lapidariju.

Koprski ciborij je v primerjavi s padovanskimi spomeniki verjetno nastal dve desetletji kasneje, okoli leta 1377, vendar ga z njimi, kakor je izpostavil že Tigler, povezujejo nekatere izrazite slogovne sorodnosti (Tigler, 2012, 115). Školjčne niše, obrobljene s tordiranimi stebriči, se na koprskem spomeniku opazimo na reliefih v podločjih in fialah. Motivi kaset z dekorativnimi rožami na podločjih našega baldahina, ki se izmenjujejo z doprsno upodobljenimi svetniki in preroki s knjigami in svitki, so podobni padovanskim zgledom. Sorodno je tudi naličje loka, zaznamovano z zobatim frizom in bogatimi vegetabilnimi elementi. Dekorativna obroba stiliziranega listja na zunanji strani lokov (ki obnavlja isti motiv na sarkofagu svetega Nazarija) povsem ustreza

že citiranemu Naldinijevemu opisu »*maestosa Tribuna, di pietre, di fogliami, ed oro vagamente adorna*« (Naldini, 1700, 50). Pozlata (zlata lističi na osnovi rdeče gline »*bolo rosso*« ali »*bolo armeno*«), ki jo omenja Naldini, se je ohranila na reliefu svetega Filipa, ki je na ogled v prvem nadstropju Pokrajinskega muzeja v Kopru.²⁹

V lapidariju Pokrajinskega muzeja v Kopru so prezentirani štirje loki, sestavljeni iz štirih ohranjenih sklepnikov in ostankov osmih segmentov kamnitih arkad z reliefnimi upodobitvami enajstih figur. V sklepnikih se pojavljajo figure Kristusa, Marije, Janeza Krstnika in svetega Nazarija.³⁰ Lok s figuro Kristusa v sklepniku obdajajo podobe apostolov v školjčnih nišah z napisi in brez kaset z rozetami, ki se na ostalih podločjih izmenjujejo s podobami³¹ Reliefne upodobitve apostolov izstopajo po večji globini reliefa in umetelno izoblikovanih nišah, v katere so »naseljeni«. Figura svetega Filipa v školjčni niši je bila gotovo del frontalnega niza.³²

29 Relief s sv. Filipom, ki je pripadal istemu spomeniku in je razstavljen v prvem nadstropju Pokrajinskega muzeja v Kopru, je bil odkupljen v Antikvariatu Tartini v Piranu (mere: 445 x 270 x 195 mm). Za razliko od ostalih reliefov iz istega niza, vzdanih v steno lapidarija Pokrajinskega muzeja v Kopru, je ohranil izvorno pozlato. Leta 2007 sta umetnostna zgodovinarja Alessandro Quinzi in Edvilijo Gardina predstavila relief sv. Filipa na mednarodnem simpoziju »Le Arti in Istria« (22–23. marec 2007) na sedežu Fondazione Giorgio Cini v Benetkah. Pri obnovi Pretorske palače in Foresterije istega leta je na dan prišel segment loka, ki prav tako sodi v serijo obravnavanih podločij. Slučajni najditelj, ki je sodeloval pri izkopavanjih, je bil na sodišču obtožen kraje artefakta, za katerega je trdil, da ga je rešil iz kupa odpadnega gradbenega materiala. Po pričevanjih je inženir Petronio v 19. stoletju v svoji ankaranski vili zgradil kapelico z reliefi, ki jih je pripeljal iz dvorišča Pretorske palače. Poškodovani segment loka in relief s svetim Filipom sta oba ohranila sledove pozlate (nista bila izpostavljena vremenskim razmeram) in sta se sočasno pojavila leta 2007. Zato se zdi verjetno, da sta bila oba sekundarno vzdana (verjetno kot polnilo) v tlak ali stene objekta Foresterije v času barokizacije koprške stolnice v 18. stoletju. Objavljam povzetek poročila E. Gardine po ogledu najdenega segmenta loka: Delavnica Andriola de Sanctisa, del gotskega loka, istrski beli kamen (mere: 638(600) x 250(200) x 300 mm), pozlata, polihromacija, druga polovica 14. stoletja. Kamnoseška obdelava večjega fragmenta gotskega loka je identična ostankom lokov s preroki, ki so rekonstruirani v lapidariju Pokrajinskega muzeja Koper. Delo izhaja iz beneško–oglejske kamnoseške delavnice Andriola de Sanctisa. Fragment loka naj bi bil najden na deponiji gradbenega materiala na Serminu, ki se je odlagal ob rušenju objektov na vzhodnem delu Mestnega trga (Titov trg) ob gradnji Univerze na Primorskem. E. Gardini se zahvaljujem za fotografijo in posredovane informacije, ki jih na tem mestu prvič objavljamo (Poročilo E. Gardine, Policijska uprava Koper, Ukmarjev trg, 19. IX. 2007).

30 V arhivolti, ki se je vzpenjala k sv. Nazariju, so bile bržkone podobe svetnikov, ki jih je častila koprška cerkev – med njimi Aleksandrova; v tisti z Marijo podobe cerkvenih očetov; v tisti z Janezom Krstnikom podobe prerokov; v arhivolti s Kristusom pa podobe apostolov (morda le najpomembnejših; Dioecesis, 2000, 184).

31 V vencu sarkofaga svetega Nazarija je upodobljen Kristus Pantokrator in figurice približno dvajsetih prerokov s praznimi svitki.

32 Alessandro Quinzi je opozoril, da imajo školjčne niše s figurami, ki so bile postavljene višje na loku, več prekatov: v niši za Sv. Petrom in Jakobom Velikim je dvanajst prekatov, za figuro Filipa jih je devet, Jakob Minor in Sv. Bartolomej pa sta opremljena z nišo s sedmimi prekati (Quinzi, 2006, 181–188).

Slika 17: Figura svetega Hieronima in nad njim napis S. ALEXANDER v prvem loku neposredno ob muzejski stavbi (Foto: Jure Vuga).

Slika 18: Figura papeža Aleksandra v IV. loku v lapidariji (napis S. ALEXANDER je del I. loka). Relief povzema značilnosti sohe svetega Aleksandra na sarkofagu svetega Nazarija (brada, oblačilo in papeška tiara) (Foto: Jure Vuga).

Bordura nad sklepnikom s Kristusom Pantokratorjem je zaznamovana z golobico svetega duha, kar nakazuje, da je to najprezentativnejši izmed štirih lokov, ki je stal nad oltarjem.

Iz glavne ladje so tako bila gledalcu vidna najkakovostnejše okrašena reliefna polja z apostoli, pod katerimi beremo imena: S. IACOBVS, S. PETRUS, S. IACOBUS (Minor), S. BARTOLOMEV(s).

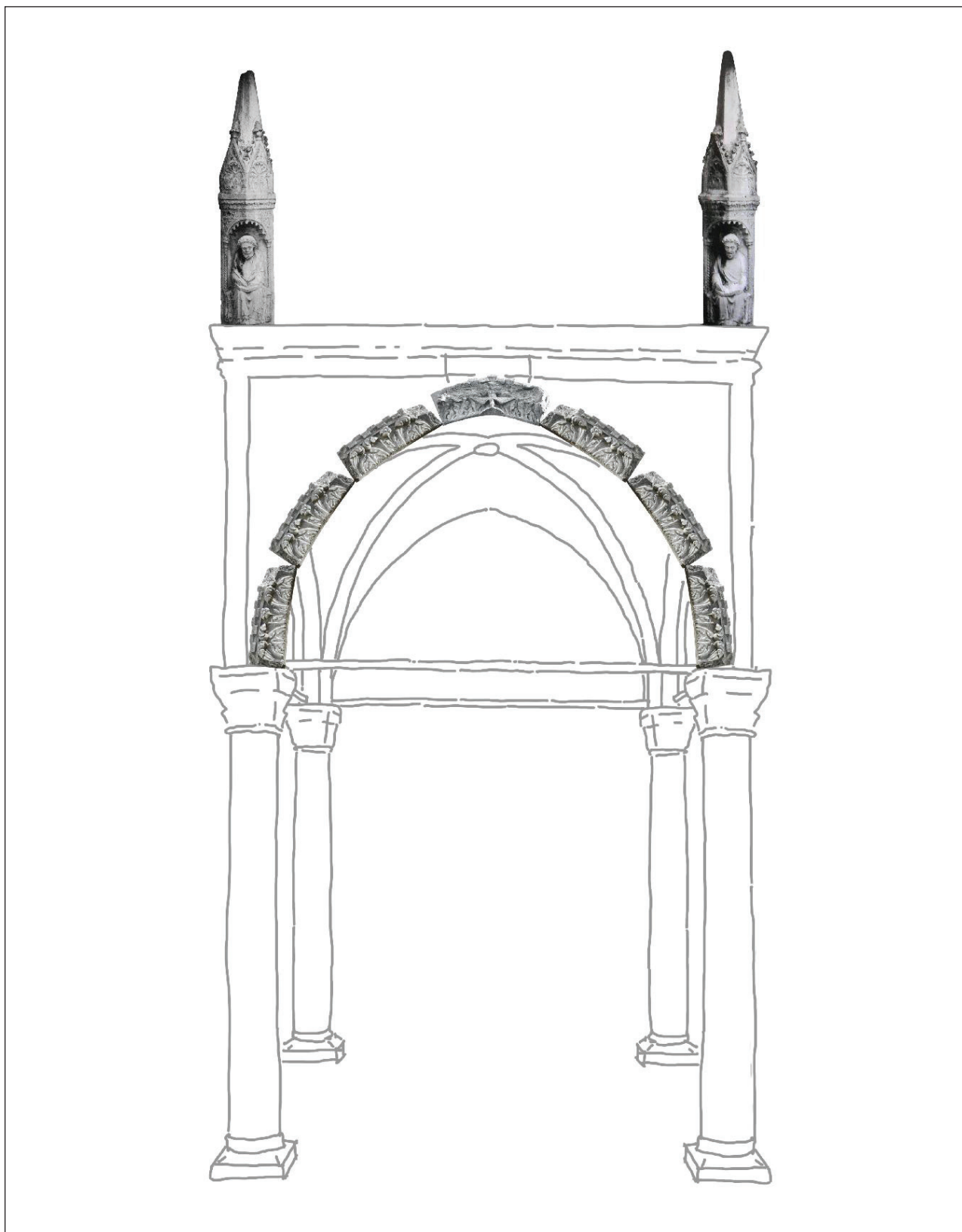
Upodobitev Nazarija na sklepniku loka je bila verjetno postavljena v neposredno komunikacijo s svetnikovo monumentalno »arco«, ki je ležala pod njim. V arhivolti, ki se je vzpenjala k sklepniku s figuro patrona, so bile nanizane podobe svetnikov, ki jih je čistila koprška cerkev, kot je podoba škofa Aleksandra (s pripisom S. ALEXANDER) in svetega Hieronima (napis IERONIMVS). Prevajalec Septuaginte je tesno povezan z lokalno krščansko zgodovino zavoljo domicila v domnevno

bližnjem antičnem mestu Stridunumu. Upodobljen je s kardinalskim klobukom, odprto knjigo in pisalom.

Figura svetega Aleksandra na podločju je neposreden »citat« Aleksandrove sohe na sarkofagu: oba imata brado in sorodno oblikovano papeško tiaro ter oblačilo, držita knjigo v levici in blagoslavljata z desnico. Tesna oblikovna sorodnost omenjene figure z reliefno upodobitvijo papeža Aleksandra na sarkofagu (katerega relikvije so bile shranjene v istem sarkofagu poleg Nazarijevih), je vidno pričevanje, da so bila podločja del arhitekturnega okrasa zavetnikovega monumentalnega groba (in ne cerkvenega preddverja, portalov ali korne pregraje).³³

Graditelji ciborija so poskrbeli za idejno sovpadanje med »zemeljsko« dimenzijo groba (in posmrtnih

33 Podločja so v steno lapidarija vzdignjena nekoliko poljubno: Hieronimova figura se pojavlja pod sklepnikom z Marijino figuro v I. loku (ob muzejskem poslopju), namesto pod sklepnikom s svetim Nazarijem v IV. loku kjer so bili nanizani svetniki, ki jih je čistila koprška cerkev. Tudi napis S. IERONIMVS je napačno razporejen: oba elementa sta vzdignjena v prvem loku, vendar v napačnem vrstnem redu (napis se pojavlja skrajno zgoraj, figura pa na dnu). Na I. loku je viden napis S. ALEXANDER, nanašajoč se na figuro papeža Aleksandra, ki jo vidimo vdeleno v IV. loku in je zaznamovana s papeško tiaro. Sklepamo, da bi pravilno zaporedje obsegalo sledeči niz: sklepnik s sv. Nazarijem (v IV. loku), podoba papeža Aleksandra (v IV. loku), napis S. ALEXANDER (v I. loku), podoba svetega Hieronima na istem kamnu pod omenjenim zapisom (v I. loku na dnu), ter nazadnje napis S. IERONIMVS in figura svetnika (morda sv. Avguštin ali Ambrož; I lok na vrhu), ki mu je sledil izgubljen napis in kasetno polje z vegetabilnim okrasom. Pomenljiva je razporeditev figur lokalnih svetnikov (vezanih na istrski zgodovinski kontekst) v istem nizu: Sv. Nazarij – papež Aleksander – sv. Hieronim.

Slika 19: Poskus rekonstrukcije ciborija iz srednjeveške koprške stolnice Marijinega vnebovzetja (grafično oblikovanje: Darja Vuga).

ostankov obeh svetnikov) in »nebeško« dimenzijo ciborija (kjer sta v lokalni skupnosti čaščena svetnika pridružena zboru prerokov in apostolov). Na podlagi paralelizma med figurama svetega Nazarija in papeža Aleksandra na sarkofagu in na podločjih bi nemara lahko pričakovali tudi lik diakona Elia iz Koštabone (ki je v I. stoletju iz Ogleja v Istro ponesel in razširil krščanstvo), za katerega bi po analogiji lahko sklepali, da je bil upodobljen na skrajnem desnem robu svoda (hrbtne stranice baldahina), sovpadajoč s figuro blaženega Elia na sarkofagu. Ne upodobitev diakona iz Koštabone, ne zapis njegovega imena na podločju, pa se nista ohranila.³⁴ Pod III. lokom z Janezom Krstnikom so upodobljene podobe prerokov (*Propheta*), izmed katerih sta se uničenju izognili le podobi Mojzesa (P. MOISES) in Zaharije (P. ÇACARIAS). Umestitev baldahina nad sarkofagom je bila – tako se zdi – premišljena do potankosti in se je podrejala sakralni ikonografiji in liturgiji. Patronov sarkofag je izvorno stal nad oltarjem, na mestu oltarne table (»pale«), in bil z glavno stranico obrnjen proti občestvu v glavni ladji, z zadnjo, slepo stranico pa proti apsidi.

Gotovo so tudi arhivolte koprskega ciborija nad kapiteli spenjale in strukturno utrjevale železne palice (»catene«), kakor na ciborijih v Benetkah, Poreču in Zadru. Za razliko od bolj čokatega, masivnejšega in tektonsko stabilnejšega beneškega romanskega ciborija je bil koprski baldahin zasnovan z zašiljenimi kvišku kipečimi orastlinjenimi in pozlačenimi loki, ki

jasno manifestirajo estetske vzgibe visoke gotike. O samozavesti in omiki koprskih naročnikov posredno pričajo tudi elementi, prevzeti iz antične umetnosti, kot so školjčne niše, ki potrjujejo, da je otoško mesto korenine svoje identitete iskalo v veličini rimskega cesarstva, katere dedič se je Justinopolis čutil na istrskih tleh. Predvsem mestno izobraženo plemstvo in duhovščina sta tudi v srednjem veku gojila zavest o starodavnem izvoru Aegide. Klasična dediščina je v »istrskih Atenah« pognala v klasje skozi delo humanistov in renesančnih umetnikov 15. in 16. stoletja, nekaj teženj, ki sramežljivo napovedujejo vztrajno prerajanje antike tudi v srednjem veku, pa zasledimo že na ostankih ciborija. Motiv školjčne niše, obrobijene s tordiranimi stebriči, nas v beneškem okolju verjetno prvič »preseneti« na omenjenih sarkofagih Carrarskih vojvod, ki sta nastala v sredini 14. stoletja. Ne da bi tem dekorativnim vzorcem želeli pripisati pretiran pomen, se nam zdi smotrno izpostaviti, da je Koper v tistem času zmožel hitro slediti trendom, ki so jih umetniki iniciirali v Benetkah in njihovem neposrednem zaledju, in bil zanje dovzeten. V beneškem okolju, kjer je bila cvetoča gotika tako neobhodno poenotena s tradicionalnim estetskim kanonom, da so si še v 15. stoletju renesančne pobude le s težavo utirale pot, prodirajoč iz Toskane in Lombardije, se nam zgodnja raba »klasicističnih« prvin »all'antica«, četudi primešanih obče razširjenim aksiomom beneške gotike, ne bi smela zdeti samoumevna, saj potrjuje, da je bil Koper v tistem času napredno in propulzivno kulturno središče.

34 Za razliko od današnje postavitve sarkofaga, ki gleda proti koru, si ga moramo v prvotni legi predstavljati zasukanega v osi leva – desna, saj je bil v funkciji »ancone« obrnjen proti glavni ladji.

TENTATIVO DI RICOSTRUZIONE DEL »CIBORIO DI SAN NAZZARIO« NEL DUOMO
MEDIEVALE DELL'ASSUNTA DI CAPODISTRIA

Jure VUGA
Kvedrova 16, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: jurevug@yahoo.com

RIASSUNTO

Il vescovo di Capodistria Francesco Zeno ha meticolosamente elencato l'inventario della Cattedrale dell'Assunta di Capodistria durante le sue visitazioni tra il 1660 e 1664. Nella sue prime due relazioni fa menzione per ben quattro volte della »tribuna«, ovvero della »cappella« con quattro colonne di marmo, sotto la quale erano ubicati l'altare e il sarcofago di San Nazario. Anche il vescovo Paolo Naldini descrive il ciborio sito nella cattedrale, definendolo »Maestosa Tribuna, di pietre, di fogliami, ed oro vagamente adorna«. La Biblioteca del Seminario di Trieste conserva delle annotazioni che documentano il rifacimento del duomo (dopo il 1740), nelle quali vengono menzionate: »Colonne dell'antica Tribuna di S. Nazario della Catted.le«. Ed inoltre: »Che in uno de Capitelli delle Colonne dell'antica Tribuna di S. Nazario della Catted.le, che sono ancora nel Cortile del Vesc.to ui sono scolpite tre Arme piccole; quella di Mezzo rappresenta lo stemma di Mons.e. Loredano Vesc.o di Capod.a. nell'una da un lato ui è una Scala, nell'altra dell'altro lato una Croce«. Possiamo dunque supporre che nell'ambiente culturale veneto il termine generico »tribuna«, che denota qualsiasi loggia o struttura assestante all'interno della chiesa (per esempio il coro rialzato, la cantoria, oppure la tribuna del organo), veniva usato come sinonimo anche per il »baldacchino« che si ergeva sopra l'altare di san Nazario, per distinguerlo dal tabernacolo sull'altare maggiore (che viene denominato »ciborio«).

Il cronista anonimo del XVIII secolo ha riportato di aver visto su uno scudetto lo stemma dei Loredan, nonché di una scala (che potrebbe appartenere alla famiglia Gradenigo) e di una croce. L'analisi stilistica ci induce a pensare che gli elementi del ciborio siano stati eseguiti negli anni '70 del XIV secolo, come dimostrato da Guido Tigler. Una possibile spiegazione potrebbe essere che il vescovo Giovanni Loredan (1390–1411) fece incidere il proprio stemma su un capitello preesistente (oppure fece cambiare il capitello forse danneggiato durante l'irruzione dei Genovesi nel duomo nel 1380). G. Tigler ha paragonato i frammenti lapidei di Capodistria con i resti di sculture della Chiesa di Santa Maria in Acumine del 1377, oggi al Museo della Città di Rimini, attribuendo entrambi i monumenti agli scultori seguaci del maestro Enrico (collaboratore di Filippo Calendario al cantiere del Palazzo Ducale al quale è succeduto come proto). Gabriella Serdi ha fatto notare che le stesse maestranze avevano collaborato anche nell'opera di restauro della Basilica patriarcale di Aquileia (tra il 1269 e il 1371) sostenuta dal patriarca Marquardo e dal sacerdote Zanetto da Giustinopoli. Attraverso il suo intervento Zanetto di Capodistria assicurò probabilmente il contatto tra le officine di lapidici veneziani che dalla Basilica di Aquileia vennero ingaggiati a Capodistria per realizzare il »ciborio di San Nazario«. L'opera fu completata entro il 1377, quando, dopo la soppressione di due rivolte armate durante l'episcopato di Lodovico (Alvise) Morosini (1364–1390), fu riconsacrato l'altare maggiore nella cattedrale. Forse fu proprio il vescovo Morosini a raccomandare gli scalpellini al futuro doge Michele Morosini (il suo monumento funebre del 1382 è l'ultima opera documentata di questo gruppo di scultori). Il cronista del XVIII secolo ci riferisce indirettamente del smantellamento e la rimozione del ciborio gotico, quando probabilmente anche le fiale leggermente accorciate furono inglobate sotto i quattro baldacchini della facciata del Duomo. La struttura monumentale alta all'incirca cinque metri (con le colonne di marmo alte intorno ai tre metri) che sovrastava l'altare di san Nazario presentava archi arricchiti da fogliame dorato e rilievi colorati con figure di apostoli, profeti, padri della chiesa e santi venerati nella diocesi, tra i quali figurano le effigi di san Nazzario nella chiave di volta e del papa Alessandro, le cui reliquie ancora si conservano in un cofanetto al interno dell'arca del santo patrono.

Parole chiave: Cattedrale della Beata Vergine Assunta di Capodistria, ciborio gotico, gotico veneziano, vescovato di Capodistria, vescovo Lodovico (Alvise) Morosini (1364–1390), Andriolo de Sanctis (Andriolo de Santi), maestranza di lapidici veneziani »seguaci di 'Enrico'«

VIRI IN LITERATURA

BST, ADC – Biblioteca del Seminario di Trieste (BST), Archivio del Duomo di Capodistria (ADC).

BST, AVCp – BST, Archivio della Diocesi di Capodistria (AVCp).

Descrizione di Roma Moderna (1727). Knjiga II. Rim.

KAK [1787–1807] – Kapiteljski arhiv Koper (KAK), Cassa. Chiesa Cattedrale [1787–1807].

KAK [1680–1741] – KAK, Libro delle spese [1680–1741].

Lavrič, A. (1986): Vizičijsko poročilo Agostina Valiera o Koprski škofiji iz leta 1579; Istriae visitatio apostolica 1579 visitatio iustinopolitana Augustini Valerii. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta.

L'istoria della chiesa (1716): L'istoria della chiesa di san Giovanni avanti Porta Latina, Rim.

Naldini, P. (1700): Corografia ecclesiastica o sia descrizione della città e della diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria. Bologna, Forni editore.

Alisi, A. (1932): Il duomo di Capodistria. Rim, Alisi.

Cherini, A. (1994): Il duomo di Capodistria (1684–1839). Spoglio delle carte eseguito da Ranieri M. Cossar. Trst, Corrado Cherini.

Del Bello, N. (1905): Capodistria, la Piazza del Comune nel secolo XV.

Dioecesis Justinopolitana (2000): Spomeniki gotske umetnosti na območju koprské škofije, Koper, Tiskarna Vek.

Fišković, I. (1977): Uz knjigu W. Woltersa »La scultura veneziana gotica 1300–1460«. Peristil, XX, 145–162.

Gardina, E. (2000): Koper, stolnica Marijinega Vnebovzetja, pritični del pročelja. V: Dioecesis Justinopolitana: Spomeniki gotske umetnosti na območju koprské škofije. Koper, Tiskarna Vek, 112–123.

Gardina, E. (2019): Muzejski vodnik, Pokrajinski muzej Koper. Koper, Print Carrier.

Hilje, E. (2008): Umjetnička baština zadarske nadbiskupije: Kiparstvo I. Od IV. do XVI. Stoljeća. Zadar, Zadarska nadbiskupija.

Marinković, A. & M. M. Marušić (2016): Fatto a imitazione di quello di s. Marco. Istočnojadranske inačice koprské pregrade crkve sv. Marka u Veneciji. V: Razmjena umjetničkih iskustava u Jadranskom bazenu: zbornik radova znanstvenog skupa Dani Cvita Fiskovića održanog 2014. godine. Zagreb, FF press, 55–67.

Marković, P. (2000): Koprška kamnoseška delavnica in spodnji del pročelja katedrale v Kopru/Koparska klesarska radionica i donji dio pročelja katedrale u Kopru. Annales, Series Historia et Sociologia, 20, 1, 83–102.

Prelog, M. (1994): Eufrazijeva bazilika u Poreču. Poreč, Laurana.

Pusterla, G. (1891): I rettori di Egida Giustinopoli Capo d'Istria. Koper, Cobol & Priora.

Quinzi, A. (2006): Un inedito san Filippo Apostolo, Giunta alla scultura trecentesca a Capodistria. Saggi e memorie di storia dell'arte, 30, 181–188.

Radossi, G. (2003): Monumenta heraldica iustinopolitana: stemmi di rettori, di famiglie notabili, di vescovi e della città di Capodistria. Rovinj, Centro di Ricerche Storiche.

Semi, F. (1934): Il Duomo di Capodistria. Poreč, Coana & Figli.

Seražin, H. (2007): Arhitekt Giorgio Massari (1687–1766): sakralna arhitektura na Goriškem, v Furlaniji, Istri in Dalmaciji. Ljubljana, Založba ZRC SAZU.

Serdi, G. (1988): Le sculture sulla facciata del Duomo di Capodistria. Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria, XXXVI, 123–133.

Štefanac, S. (2012): »Mavrus me fecit«: aggiunta all'opera dell'enigmatico scultore trecentesco. Historia artis magistra: amicorum discipulorumque munuscula Johanni Höfler septuagenario dicata. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 97–106.

Tigler, G. (2000): Sarkofag sv. Nazarija, V: Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprské škofije. Koper, Tiskarna Vek, 160–168.

Tigler, G. (2000): Odlomka balustrade, V: Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprské škofije. Koper, Tiskarna Vek, 169–172.

Tigler, G. (2000): Marija zaščitnica s plaščem, V: Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprské škofije. Koper, Tiskarna Vek, 178.

Tigler, G. (2000): Vstali Kristus, V: Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprské škofije. Koper, Tiskarna Vek, 179.

Tigler, G. (2000): Fiale s štirimi evangelisti, V: Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprské škofije. Koper, Tiskarna Vek, 186–190.

Tigler, G. (2000): Dvanajst reliefov s poprsji svetnikov in prerokov, V: Dioecesis Justinopolitana. Spomeniki gotske umetnosti na območju koprské škofije. Koper, Tiskarna Vek, 184–185.

Tigler, G. (2012): L'attività di tre generazioni di una maestranza di scultori nella seconda metà del Trecento a Venezia, Aquileia e Capodistria alla luce di tre malonte opere a Rimini. Historia artis magistra: amicorum discipulorumque munuscula Johanni Höfler septuagenario dicata. Ljubljana, Založba Filozofske fakultete, 107–118.

Walcher C. (1998): Maria, L'arca di San Nazaro nel duomo di Capodistria Trieste. Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, XXXVI, 87–110.

Wolters, W. (1976): La scultura gotica veneziana 1300–1460. Venezia, Alfieri.

Zuliani, F. (2015): Il »Cristo« e gli »Evangelisti« del ciborio di San Marco. Arte veneta, 72, 9–29.